

Les cent vides d'Homer o els orígens del còmic-seriós

Jaume Pòrtulas

Hom té tot el dret del món a preguntar-se per què he decidit d'evocar breument les fantasioses biografies pseudohomèriques a l'hora de començar un col·loqui que girarà entorn d'Aristòfanes i de la comèdia àtica. La culpa, com tantes vegades, és d'Aristòtil. Tothom recordarà que la *Poètica* (1448 a) atribueix la importància més alta al *tarannà* divers de cada poeta: aquells que se senten predisposats a lloar accions excel·lents i admirables conreen l'epopeia i, més tard, la tragèdia; els blasmaires de mena, i inclinats a representar homes vils i accions mesquines, donaren origen al iambe i després a la comèdia, la seva hereva. Però aquest harmoniós esquema —tal com reconeix *de facto* el propi filòsof— no s'aplica gaire a Homer: *fons et origo* de qualsevol poesia, també de la de burles, creà amb el *Margites* (i, podem afegir nosaltres, amb els avatars curiosos i grotescos que hom anà atribuïnt a la seva existència mortal) un capital de contalles ridícules, criticables i de mala jeia; un capital que acabà constituint, per a la poètica del *blasme*, quelcom tan important com ho fou la *Ilíada* respecte a la literatura dignificada, àulica. És sobre aquests tèrbols materials que volem adreçar l'atenció una estona.

La qüestió, certament arriscada, de fins a quina època creiem poder fer recular els relats (pseudo)biogràfics a propòsit d'Homer —relats molt ben documentats, d'altra banda, però per a una època més tardana— pot resoldre's, a parer nostre, amb bastanta certesa: al període arcaic o tardoarcaic. Els indicis de natura estrictament filològica i els de caràcter antropològic semblen concordar per arribar a aquesta conclusió. Pel que fa referència als primers, l'antiguitat del *Margites* i de paròdies com la d'Àsios de Samos (*vide infra*) ens serveixen de punt de referència. Però és que, a més a més, estem segurs de trobar en les *Vitae* d'Homer, d'època tan tardana, una sèrie de trets folklòrics, de constants antropo-

lògiques, que apareixen també en les notícies biogràfiques d'Isop i en les d'altres poetes.

En la constitució de la *persona* d'Homer, alguns dels seus personatges d'una certa mena hi han tingut un paper molt significatiu: paternitat disputada, viatger, caràcter mendicant... Alhora, i a despit del vernís superficial que ens remet a l'època recent en la qual foren fixades per escrit, les *Vitae* homèriques han sorgit de la mateixa matriu que un Margites, un Hipòanax o bé un Isop. No és difícil d'adonar-se que tots ells comparteixen alguns trets que els situen al marge de la societat, o que els impedeixen d'integrar-s'hi plenament: Homer és presentat com a cec (i potser coix), Arquíloc com a bastard, la lletjor d'Hipòanax resultava proverbial... Aquest tractament irreverent dels antics poetes és manifesta en la idea del món a l'inrevés, un dels àmbits predilectes de la qual és la iambografia. Hi ha exemples clars i abundosos d'aquesta dimensió grotesca i sacrificial dels poetes: ens hem referit a Margites, a Isop (la vida d'Isop, personatge lleig i deformat, sembla una versió lleugera i burlesca del mite de Neoptòlem)¹; Arquíloc, Hipòanax tenen trets paral·lels i podrien mantenir relació amb un ritual de Delfos, no prou ben identificat encara, però probablement reflectit per determinades faules i contalles². Quantes coses similars no es podrien dir, també, de l'Homer que les *Vitae* presenten com un supervivent en tota mena de situacions, que recita màximes, resol problemes i és cec com Isop mut; i que al final, mor perquè resulta incapaç de resoldre un enigma, és a dir, quan perd la capacitat d'improvisació, la tècnica sobre la qual la poesia èpica recolza! No em semblaria gaire improcedent d'assajar una comparació, fetes totes les reserves que calguin, amb el protagonista de la *Vita Aesopi*, el qual també és capaç de sortejar totes les dificultats, fins que els Delfis l'estimben sota una falsa acusació de sacrilegi.

Intentarem d'explorar amb una mica més de profunditat una comparació prou significativa (que molts altres filòlegs, Atradós en particular³, ja havien apuntat) entre tipus en aparença tan discordants com l'Homer de les *Vitae*, Isop, Margites i, finalment, personatges absolutament històrics, com el poeta Hipòanax⁴. Rere aquestes comparacions s'amaga un protagonista de mites, un personatge dels orígens que els antropòlegs —que l'han identificat en contextos molt diversos— han denominat amb el terme anglès de *trickster*. Les encarnacions gregues més característiques d'aquest personatge es retroben en determinats aspectes del déu Hermes o d'Ulisses⁵; i també, en un altre nivell, en la figura *ritual* de l'heroi còmic.

1. Tal com ha establert brillantment G. NAGY, *The Best of the Achaeans. Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore - Londres 1979, pp. 280 ss.

2. Cf. «La Dolonia burlesca d'Hipòanax», *Faentia* 7/2, 1985, pp. 7-14.

3. Cf. F. RODRÍGUEZ ADRADOS, «The Life of Aesop and the Origins of Novel in Antiquity», *QUCC* ns 1, 1979, pp. 93-112, en partic. p. 105.

4. Cf. C. MIRALLES - J. PÒRTULAS, *Archilochus and the Iambic Poetry*, Roma 1983; *The Poetry of Hipponax*, Roma 1988.

5. Cf. P. RADIN (avec C.G. JUNG - C. KERENYI), *Le fripon divin. Un mythe indien*, Genève 1956; W. L. Warner, *A Black Civilization. A Social Study of an Australian Tribe*, Glou-

Paràsit i afamat, lleig com Tersites —o com Margites, o com Isop— el personatge geperut, vell i coix d'un esclau fugitiu s'introdueix en la genealogia d'Homer; pertorba les noces de Meles, i és probable que acabés mantenint pretensions indecoroses sobre la paternitat del poeta⁶. Hi ha, en efecte, un passatge d'Àsios de Samos (*apud* Ateneu 125 d), que s'ha de relacionar amb un fragment d'Eugaion, un cronista sami. Sembla que tots dos es refereixen a la rivalitat entre les πόλεις de Samos i d'Esmirna, i a l'afirmació que el pare d'Homer fou el riu Meles, que passa prop d'aquesta darrera ciutat. La versió d'Àsios era prou més sarcàstica i hostil. Huxley⁷ afirma que es tracta d'un passatge molt malintencionat, i que bona part del material és manllevat a una versió alternativa de l'*Odissea*, on Ulisses seria fill de Sísif. Però anem a pams. Samos gaudia de les seves pròpies tradicions sobre el llinatge d'Homer; aquest Eugaion, un cronista local, assegurava que el nom del pare del poeta era Meles (*FGrHist* 535 F 2 Jacoby), nom idèntic al del riu d'Esmirna que, segons les versions més devotes, havia engendrat el cantor divinal (*Certamen* 8-9 Rzach). No fóra pas desassenyat de considerar aquest mateix historiador, o bé algun altre autor de Ἱεροὶ Σαμίων, com la font del passatge d'Heròdot a propòsit d'Isop (II 134) i d'altres relats sobre Isop a Samos.

Originari també de Samos, Àsios explicava com, en el transcurs de les noces del pare d'Homer, es va presentar, en actitud de súplica, una mena de *trickster* o de mendicant —mig Margites, mig no sabem què—, no gens ni mica diferent de l'Iros de l'*Odissea*. Àsios, igual que Pigres d'Halicarnàs, al qual algunes fonts atribueixen l'autoria del *Margites*, practicà el gènere còmico-seriós,⁸ allò que els antics anomenaven el σπουδαιογέλοιο⁹: prengué la biografia homèrica, de caràcter tan sovint hagiogràfic, i li aplicà una distorsió paròdica:

χῶλος, στιγματίης, πολυγήραος, ἴσος ἀλήτη,
ἦλθεν κνισοκόλαξ, εὔτε Μέλης ἐγάμει,
ἄκλιτος, ζωμοῦ κεχρημένος, ἐν δὲ μέσοισιν
ἦρωσ εἰστήκει βορβόρου ἕξαναδύς.

chester Mass. 1969; A. BRELICH, «Aristofane: commedia e religione» in M. DETIENNE (ed.), *Il mito: Guida storica e critica*, Roma-Bari 1975, pp. 103-118 e 262-67; D. SABBATUCCI, *Sui protagonisti di miti*, Roma 1981; C. MIRALLES - J. PÒRTULAS, *Archilochus* cit., pp. 11-50. No cal en absolut excloure'l de les mitologies de matriu indoeuropea; n'hi ha ben bé prou amb una referència de passada al Loki escandinau o bé al Syrdon dels Nartes. Cf. J. DE VRIES, *The problem of Loki*, Helsinki 1933; G. DUMÉZIL, *Loki*, Paris 1986; J. PÒRTULAS, «Tombeau de Dumézil», *Els Marges* 38, 1987, pp. 3-9; C. MIRALLES, «La tradizione giambica», *Quaderni di Storia* 29, 1989, pp. 111-132.

6. Cf. F. DE MARTINO, *Il Palio di Samo*, Bari 1984, pp. 36-37.

7. Cf. G. L. HUXLEY, *Greek Epic Poetry from Eumelos to Panyassis*, Londres 1969, p. 97.

8. Cf. T. W. ALLEN, *Homer: The Origins and the Transmission*, Cambridge 1924, p. 38.

9. Cf. L. GIANGRANDE, *The Use of Spoudaiogeloion in Greek And Roman Literature*, La Haia - París 1972.

Les *Vitae* d'Homer són quasibé *ἱεροὶ λόγοι*, com varen capir prou bé (per citar només dos noms significatius) Plató i Cal·límac, i es prestaven a paròdies fàcils —de les quals, però, ens n'han arribat pocs vestigis. Hom explica que Àsios emprava sovint compostos, tal com hem vist, i que tenia una sensibilitat molt especial per al grotesc, que es posa de manifest en aquest episodi del casament del pare d'Homer: una paròdia, una distorsió burlesca d'antigues narracions èpiques. Sembla indubtable que hi ha un qüestionament ple d'insolència dels orígens del poeta; aquell que havia estat considerat fill d'una divinitat fluvial (tal com ho explicava Ateneu) esdevé fill d'un esclau *στιγματίης*, i d'aquest galdós personatge deriva la nisaga sencera dels Homèrides. Podem intentar d'establir un paral·lel entre aquest esclau i les contalles a propòsit d'Autòlic i el seu nét Ulisses; i, a través d'ells, amb Hermes, en tot allò que fa referència als seus trets *tricksterians*: l'esclau fugitiu connecta directament amb l'Ulisses del folklore.

En efecte, l'Hermes més antic i autèntic de la mitologia grega és certament un bergant, un enredaire, un mestre d'enganys. L'Hermes de l'*Himne homèric*, a despit d'una vaga sofisticació «jònica», «homeritzant» resulta veritablement molt més arcaic que el de l'epopeia. És l'Hermes *δόλιος* que Pausània (VII 27, 2) veié a Pelene, «prompte a acollir les pregueres dels homes», l'Hermes *Χαριδότης* que, segons Plutarc (*Q. Graec.* 55 = *Moral.* 303 e), autoritzava el robatori generalitzat en el curs de la seva festa a Samos (retinguem encara el nom de l'indret). Si hom es recorda de la relació familiar entre Autòlic i Ulisses i, a l'ensem, de la frase que descriu a l'*Odissea* les relacions entre Autòlic i Hermes (*Od.* XIX 398: οἱ δὲ πρόφρων ἄμ' ὀπήδει), les intervencions d'Hermes a favor del nét d'Autòlic, tan proper a l'arxilladre, esdevenen molt més comprensibles. Cada vegada que la tragèdia àtica presenta insistentment Ulisses com l'intrigant, el trampós, el traïdor *par excellence*, no inventa res de nou, sinó que, al contrari, obeeix la veu de la tradició —una tradició que ni el fetill, la idealització dels poemes homèrics no han pogut cancel·lar, i que sens dubte triomfava en altres poemes del *Cicle*, notòriament els *Cypria* o l'*Ilias Parva*, en els quals Ulisses tenia un rol destacat. I encara, els seus epítets formulars, *πολύμητις*, *πολυμήχανος*, etcètera, revelen sens cap mena de dubte el seu caràcter veritable. Ulisses seria, doncs, als ulls d'un estudiós de la mitologia (un tipus de crític força de moda), un *trickster* inveterat que es mou alternativament entre les esferes d'Atenea i d'Hermes. A l'ombra d'aquests déus, opera en una àrea del diví on les seves accions sovint són innobles, egoistes i deshonestes, almenys des del punt de vista de la moral heroica, que se sol imposar en la resta de l'epopeia.

Per altra banda, la relació d'Hermes amb Ulisses constitueix sense cap mena de dubte un tret arcaïtzant. Autòlic, fill d'Hermes, és el pare d'Anticlea, la mare d'Ulisses. Autòlic és un doble o un reflex d'Hermes; incorpora una sèrie d'ambigüitats pròpies del déu. Com Hermes, Autòlic és lladre de bes-

tiar, un lladre màgic que no pot ésser descobert. Vegeu les Ἡοῖαι pseudo-hesiòdiques, amb les contalles entorn d'Autòlic: tant Ulisses com Autòlic se'ns apareixen com a designacions d'un mateix déu, Hermes, patró de lladres i mentiders. Homer ha emprat aquest personatge propi del folklore per fer-ne un heroi adaptat a formes i situacions èpiques, tot conservant-ne força trets populars. La nissaga «autèntica» d'Ulisses, per tant, queda molt lluny de la mitologia oficial. Segons una tradició prou difosa, Autòlic robava les ramades de Sísif, l'arxilladre, i transformava el robat. Sísif el desemmascara finalment, car havia marcat en secret les peülles dels seus animals. No sabent com fer la restitució, Autòlic li «deixa» la seva filla; Sísif la pren, però cal restituir-la a Laertes, amb qui estava compromesa. Així doncs, Sísif, no Laertes, és el veritable pare d'Ulisses. Com si no li bastés tenir un fill d'Hermes, lladre i enganyador, per avi matern, Ulisses adquireix com a pare el més il·lustre poca vergonya, el *trickster* per antonomàsia de tota la mitologia grega, aquell que Homer anomena (*Il.* VI 153) κέρδιστος ἀνδρῶν.

A aquesta tradició —mitologia popular!— s'hi acosten més els tràgics que no pas Homer. Segons Martin West¹⁰, les *Ebees* pseudo-hesiòdiques són una obra a cavall entre Beòcia i l'Àtica del s. VI a.C. Però la comparació antropològica demostra que es tracta d'un material molt antic, ancestral. Ara bé, ni Hermes ni Autòlic no són, pròpiament parlant, *tricksters*. La mitologia grega tal com la coneixem no pot presentar un personatge que tingui d'una manera estricta aquesta funció; però això no vol pas dir que no existís en una etapa anterior. Pel que fa a Ulisses, no tindria gaire sentit afirmar que és un simple *trickster*, car un personatge mític d'aquesta naturalesa resulta més aviat un transgressor innat, la conducta del qual desafia amb impudor les normes més elementals de la societat dels orígens, tot i que sovint, per mitjà precisament de les seves transgressions, *crea* les normes que ell mateix conculca. Potser quelcom no massa dissemblant es podria dir d'Ulisses com a personatge mític. L'aede de l'*Odissea*, tanmateix, ha tret tot el partit dels materials que explotava, per aconseguir que l'antic personatge esdevingués una complexa, esplèndida creació literària ben integrada a l'ἔπος¹¹. Per assolir aquest resultat ha calgut que Homer harmonitzés un material narratiu prou antic, i, fins a cert punt, ja formalitzat d'alguna manera, amb les noves situacions i convencions de l'estil èpic. Ara bé, aquest material manllevat als relats folklòrics, sebollit sota l'esclat de l'epopeia, ha gaudit al seu torn d'una possibilitat de revenja. No es tracta només d'Autòlic —o de Tersites; deixant de banda el fet que, en determinades escenes tràgiques, allò que estava *refoulé* torna a emergir a la superfície, certes contalles com les de les biografies homèriques portarien a terme una funció no pas tan diferent.

10. Cf. M. L. WEST, *The Hesiodic Catalogue of Women*, Oxford 1985, pp. 125 ss.

11. Cf. C. MIRALLES, *Come leggere Omero*, Milà 1992, pp. 61-65.

La nostra hipòtesi fóra, doncs, que, de la mateixa manera que tenim constància d'unes «Fauls Milèsies», potser també hauríem de pensar que existien unes «Fauls Sàmies». El caràcter samí d'alguns d'aquests relats permet de donar raó de diverses composicions relacionades amb l'illa: l'*Οἰχαλίας ἄλωσις*, per exemple, adjudicada per alguns a Creòfil, que hauria estat amic o gendre d'Homer. Però no tot s'acaba amb Àsios i Eugaion, ni amb Creòfil; també hi ha el *Κάμνος* (atribuït també a Hesíode: fr. 302 M.-W.). Tanmateix, l'estada d'Homer a Samos es relaciona sobretot amb la molt cèlebre *εἰρεσιώνη* —una cançó de recapte en hexàmetres que hauria ensenyat als infants de l'illa (i hom ens explica que força segles més tard encara hi era molt popular). Aquesta obra hauria estat cantada a canvi de menjar: trobem el poeta suplicant —com Isop, Hipòanax, Arquiloc; de sempre que se l'ha comparada a la cèlebre cançó de l'oreneta¹². L'arribada de l'*εἰρεσιώνη* tenia lloc habitualment just després de l'expulsió del *φαρμακός*. No deu pas ésser una casualitat que un dels poemes menors més interessants i reveladors d'«Homer» es vinculi a aquesta ocasió —i això precisament a Samos, l'indret on se situen, com ja hem observat, bona part dels episodis de la llegenda d'Isop. No es tracta només de l'Homer de les *Vitae*, també Isop i Hipòanax multipliquen llurs pregueres (en un to a voltes greu, a voltes burlesc), llurs requestes d'ajut als déus i als homes. La pregaria de befes, per exemple, constitueix un motiu hiponacteú ben típic¹³. Llavors doncs, no seria possible de posar-lo en relació també amb Homer, presentat com el poeta mendicant per excel·lència?

La dicció del fragment d'Àsios està inspirada directament en la dicció de l'*Odissea*. Sembla que hi ha una relació estreta entre la figura de l'esclau *στιγματίας* i Ulisses —l'Ulisses, tan ric de referències, del folklore grec. L'al·lusió al matrimoni no ens tranquil·litza gens ni mica; hom podria sospitar més aviat que es qüestionava la puresa del llinatge del poeta¹⁴. ¿No es tractaria d'insinuar que el veritable avantpassat dels Homèrides fóra l'esclau que es presentà a la festa a la vora del riu? Hom no pot ignorar pas que aquest fragment «nupcial», a banda d'indicar fins a quin punt la «biografia» d'Homer era antiga —i de vegades, polèmicament maligna, també—, resulta molt més torbador si s'observa que bona part dels seus materials són manllevats a una versió curiosament perversa de la pròpia *Odissea*. El *κνισοκόλαξ* intempestiu ens porta a la memòria, per força, el paper que Ulisses ha d'assumir al llarg de moltes de les seves aventures; quantes vegades no s'ha de sentir dir que arriba a tot arreu *ἄκλιτος*? I pel que fa referència a l'expressió *ζωμοῦ κεχρημένος*, sembla evocar maliciosament el *νόστου κεχρημένος* que, a l'*Odissea* (I 13), caracteritzava la desesperada

12. *Carm. Popul.* 848 PAGE; cf. F.R. ADRADOS, «La canción rodia de la golondrina y la cerámica de Tera», a *El mundo de la lírica griega antigua*, Madrid 1981, pp. 311-331.

13. Cf. frs. 32, 34, 36, 38, 39 West = 42 ab, 43, 44, 47, 48 DEGANI; per a llur interpretació i valoració, cf. E. DEGANI, *Lirici Greci. Antologia*, Florència 1977, pp. 53-63.

14. Cf. HUXLEY, *op. cit.*, p. 97.

situació inicial de l'heroi. Tot plegat, disputes entre diverses escoles poètiques, com s'ha suposat manta vegada?

El fet, doncs, que trobem un episodi relacionat amb la vida d'Homer, i sembla que parodiat *a partir d'elements de la seva pròpia obra*, permet d'afirmar que en la formació de l'Homer de les *Vitae hi han intervingut els propis personatges homèrics*. Allò que resulta més singular és que no siguin Demòdoc o Femi, cantaires inspirats i personatges significatius de l'ἔπος, els que hagin aportat una contribució determinant en la constitució de la *figura* del poeta. Pot semblar normal que s'atribueixi a un poeta iàmbic (Arquíloc!) una biografia comparable, des de molts punts de vista, a la d'un personatge iàmbic, però —¿quin sentit podria tenir aquesta operació aplicada al poeta èpic per antonomàsia? I, tanmateix, això és el que s'ha esdevingut: Homer apareixerà cec i tarat —com el *seu* Tersites, força important en l'imaginari homèric, a despit de la brevetat de la seva aparició. L'Homer de les *Vitae* s'assembla a Isop o a personatges literaris com Iros o Margites —prototipus de tares naturals i socials, condemnats a vagar d'esma, al marge de la societat. També en llurs formes de morir es poden trobar semblances. Segons les *Vitae*, l'existència d'Homer és plena *d'agônes*, no pas èpics, sinó d'enginy. El *Certamen* fóra una forma, força antiga en els seus orígens, dels *agônes* que també serien presents en les vides d'un Arquíloc o d'un Hipòanax. Explorar la lògica, que em sembla entreveure, subjacent a aquesta operació, hauria d'ésser una tasca fascinant, però que, per desgràcia, caldrà deixar per a un altre moment.

L'Hermes *trickster*, vinculat a Ulisses i a Autòlic, és un déu amb dues cares: en la seva dimensió ctònica és una divinitat greu i amenaçadora, però, per l'altra banda, la seva relació amb Ulisses, a l'*Odissea*, resulta benèfica, ja que el protegeix dels fetills de Circe¹⁵. Autòlic és el doble o el reflex d'Hermes, que incorpora els aspectes més ambigus de la natura del déu. Essent així, doncs, que el pare putatiu d'Homer tindrà trets paral·lels amb Ulisses i Autòlic, Homer *resta vinculat* a aquest antic personatge còmico-burlesc. Agafant la qüestió per una altra banda, Autòlic i Ulisses semblen ésser també dos avatars d'un mateix déu o heroi que rep el nom del llop. Per tant, aquesta tradició no és pas tan estranya, encara que els poemes homèrics no la mencionin. Tal com hem dit, Ulisses és el resultat, el producte, del fet d'agafar una matèria primera mítico-folklòrica, en el rerefons de la qual hi havia hagut un *trickster*, i donar-li una dignitat literària que abans no havia tingut. Hom té dret a preferir aquesta il·luminació per llegir Homer i la seva *Odissea* —un poema el protagonista del qual, un πονηρός sense parió, un enganyador astut, contempla el seu món d'empreses romàntiques amb calmosa objectivitat, amb distanciament i auto-control, i

15. Cf. E. PELLIZER, «Il fodero e la spada. Metis amorosa e ginecofobia nell'episodio omerico di Circe», recollit a *Favole d'identità, Favole di paura. Storie di caccia e altri racconti della Grecia antica*, Roma 1982, pp. 82-101.

corona les seves esperances i expectatives plenament i amb èxit, per bé que després de moltes fatigues i treballs...

Franquejar l'abisme que s'obre entre l'àmbit de l'ἔπος (fins i tot si hom subratlla els aspectes «tricksterians» d'Ulisses —o del seu avi Autòlic, o d'Hermes, patró de l'avi i del nét—) i els insòlits avatars amb els quals les *Vitae* gratifiquen el Poëta, resulta una tasca força difícil; i una de les escasses vies d'aproximació que se'ns podrien obrir (si no fos que, per desgràcia, el naufragi de la tradició ha enfonsat gairebé tots els ponts) es trobaria precisament en aquest *Margites* que un nombre considerable d'autoritats atribueixen (amb raó o sense, això ara tant se val) a Homer. Heus aquí un llistat d'urgència de les fonts que li atribueixen el *Margites*: Arquíloc (la més antiga); Aristòfanes, *Aves* 909-913 (amb l'escoli corresponent); l'*Alcibiades* pseudo-platònic, II 147 a; Aristòtil, *Eth. Nic.* VI 7, 2 (=1141a); *Poet.* IV (=1448 b); Cal·límac, fr. 74 a Pfeiffer; Dió Crisòstom LIII 4; Procle, *Chrest.* 102, 4 a, etc. L'acord entre les *Vitae* i el *Certamen* és pràcticament total... El conjunt no deixa d'impressionar! Per dissort, els fragments quasibé insignificants que la tradició ens ha preservat no arriben a fer justícia a la importància històrica que, a dreta llei, caldria atribuir a aquest text. Per altra banda, les discussions sobre l'autenticitat del *Margites* han acabat barrejant-se (no sabem a partir de quina època, exactament) amb alguns trets de la fantasiosa biografia homèrica. Així, el *Certamen* (14-16 Rzach; cf. també la *Vita* pseudo-plutarquea 5 Wilamowitz) pretén que el poeta havia compost el *Margites* als inicis de la seva carrera, a Colofó, on era mestre d'escola: Κολοφώνιοι δὲ καὶ τόπον δεικνύουσιν, ἐν ᾧ φασιν αὐτὸν γραμματα διδάσκοντα τῆς ποιήσεως ἄρξασθαι καὶ ποιῆσαι πρῶτον Μαργίτην. Zenó, el fundador del Pòrtic, que no va considerar pas el *Margites* indigne de les seves reflexions, aparentment era del mateix parer; vegeu *SVF* II 110, 24 von Arnim, *apud* Dió Crisòstom LIII 4: δοκεῖ γὰρ Ζένων καὶ τοῦτο τὸ ποίημα ὑπὸ Ὅμηρου γεγονέναι νεωτέρου καὶ ἀποπειρωμένου τῆς αὐτοῦ φύσεως πρὸς ποιήσιν. La discussió de Zenó *περὶ Μαργίτου* formava part, sens dubte, dels *Homeric Problemata*, consagrats bàsicament a l'Homer major; perquè els filòsofs presocràtics no foren els únics a voler trobar en Homer la justificació de llurs punts de vista.

La contradicció que hom ha vist en el fr. 1 West (si és genuí) del *Margites* crea una dificultat adicional: hom hi llegeix els mots γέρων καὶ θεῖος ἀοιδός, que desmenteixen formalment la pretesa joventut que altres fonts —com acabem de veure— atribueixen al seu autor. Tot comptat i debatut, el fragment ha presentat força dificultats als erudits, tant als de l'Antiguitat com als del segle XIX. Per començar, la combinació dels dos epítets, γέρων καὶ θεῖος, no sembla gens reeixida —com si es tractés, hom diria, del resultat maldestre d'una utilització mecànica de l'estil formular. Això a banda, hi ha quelcom més: si hom compara el nostre text amb la cloenda

de la primera part (l'anomenada *suite* dèlica) del *b.b. in Apol.*, el context semblant i uns versos paral·lels poden fer que hom s'inclini a creure que ens trobem davant d'una presentació convencional del poeta, potser deguda *no pas* a ell mateix, sinó a algun rapsoda. Dues vies d'interpretació queden obertes:

a) Els aedes han renunciat paulatinament a l'anonimat que les convencions els exigien, i parlen d'ells mateixos en tercera persona. Aquesta impressió resulta confirmada, fins a cert punt, per la pràctica dels iambògrafs: Arquíloc i Hipòanax acostumen a referir-se a ells mateixos (no pas com a individus particulars, sinó com a *personae* representatives) fent servir la tercera persona: pel que fa a Hipòanax, arriba fins i tot a emprar el seu propi nom com si es tractés del d'algú altre¹⁶.

b) O bé s'anà imponent, potser, la pràctica d'avantposar al poema tirades curtes (pseudo)biogràfiques, com una mena de preambul. Com si el 'recitador' prengués la personalitat de l'autor original i parlés, momentàniament, com si fos ell. Devia anar guanyant terreny, aquesta pràctica de posar, al començament o a la cloenda, uns versos, compostos per a l'ocasió, que es referien a l'autor inicial, amb el qual el recitador s'identificava cada vegada. En tot cas, ens sembla percebre-hi una necessitat renovada d'arrelar el text en uns avatars biogràfics, encara que siguin força vagues. En termes històrics, podem dir que ha sorgit la necessitat de relacionar vida i obra. S'ha pensat, també, que l'autor d'aquests versos volia relacionar Homer amb la ciutat de Colofó; o potser es podria tractar d'un afegit posterior, per reblar l'*homericitat* de l'obra. És indiscutible, sigui com sigui, que es tracta d'una presentació perfectament convencional.

Hi ha, per tant, una sèrie de motius tradicionals que les *Vitae* d'Homer i d'Isop, i també les *personae* dels iambògrafs i els personatges grotescos del folklore grec, comparteixen amb els individus condemnats a mort o a expulsió a les Targèlies ateneses, amb els *φαρμακοί*, foragitats per tal d'expiar les culpes de la ciutat, en el marc d'un ritual estretament vinculat a Delfos. En el cas d'Isop, es pot establir molt bé una relació amb mites agraris i de la fertilitat. Hi apareix el tractament burlesc del sexe, igual que al *Margites*, que presenta punts de contacte amb la vida del faulista. El propi Isop es caracteritza per uns atributs sexuals desmesurats; *Margites*, per la seva banda, es defineix per la seva grolleria i la seva estupidesa en tot allò que es relaciona amb el sexe; direm, doncs, que la sàtira sexual se situa al cor mateix d'aquesta obra. Veiem que els punts de contacte entre el *Margites* i el *βίος* d'Isop es poden establir d'una manera raonable. Isop és tan lleig com l'altre, fins al punt que el seu amo l'anomena *κάθαμα*, encara que també l'invoqui com a *δαίμων*, per les seves victòries... Tot

16. Cf. fr. 32 WEST = 42 b DEGANI; 36 W = 44 D; 37 W = 46 D; 79 W = 79 D; 117 W = 196 D; i veure MIRALLES - PÓRTULAS, *Hipponax* cit. pp. 57 ss., i *passim*.

plegat ha portat a parlar de la ridiculització que afecta la vida d'aquests poetes, i a remarcar com solen tenir una mena de taca, física o social, que no els permet una felïç integració en la societat que els envolta.

Observem encara un moment els poetes en aquesta dimensió seva de marginació. En realitat, no costa pas d'adonar-se de fins a quin punt comparteixen una sèrie de trets que els situen *de banda*: Homer cec, Arquíloc bastard, i la cèlebre lletjor d'Hipòanax... Com sempre, allò que ens interessa és *la tara en si*, independentment de la seva estricta versemblança. Des d'un punt de vista positiu, podem suposar que no era insòlit que els poetes (com els endevins) fossin cecs; però allò que convé destacar de veres és que, a l'àmbit de la iambografia, sobretot, els mestres de la Veritat són tractats com objectes d'irrisió: hi trobem llur dimensió grotescament invertida. També paga la pena de subratllar, amb tot l'èmfasi possible, com el personatge d'Homer en les *Vitae* resulta molt similar a aquestes figures tradicionals: triomfador de situacions humiliants i incòmodes, recita màximes, resol problemes i, finalment, mor —quan es mostra incapaç de resoldre un enigma, és a dir, quan perd la seva capacitat d'improvisació. La realitat, doncs, sofreix una mena d'inversió peculiar: els Μουσάων θεράποντες —títol reivindicat per Arquíloc per al seu propi profit, i que sembla aplicar-se a Homer en els versos inicials del *Margites* (fr. 1 West: γέρων καὶ θεῖος αἰοιδός / Μουσάων θεράπων καὶ ἐκηβόλου Ἀπόλλωνος) resulten degradats, fins a atènyer els mateixos nivells que Iros, Tersites o els herois còmics.